

היתר ברירה וטחינה לאלתר בשבת

הרב אברהם וולפסון

- א. מבוא
- ב. מחלוקת הראשונים בביאור דעת אב"י
- ג. טעם ההיתר לברור לאלתר
- ד. חידוש הרשב"א בטחינה לאלתר
- ה. סיכום

א. מבוא

מלאכת ברירה היא כידוע אחת מהמלאכות שרבו דיניה ודיוניה בפוסקים מצדדים שונים. בדברינו להלן נתמקד בדין אחד והוא ההיתר לברור לאלתר. היתר זה, המפורש בגמרא שבת שתובא בהמשך, אינו מוזכר לגבי מלאכות אחרות, שככלל אי אפשר להתיר מלאכה, אף כשנעשית על מנת לאכול או להשתמש בתוצאת המלאכה לאלתר. ננסה להבין מדוע נאמר היתר זה דווקא במלאכת ברירה והאם יש אפשרות ללמוד ממנה אף למלאכת טוחן, אף על פי שבגמרא לא הזכירו היתר זה במלאכת טוחן. נציין שיש דיונים רבים בראשונים ובפוסקים לגבי הגדרת 'לאלתר' ואנו לא נעסוק כאן בדיונים אלו אלא בהבנת עצם ההיתר של לאלתר במלאכת ברירה ובחינת האפשרות להרחיב את ההיתר גם למלאכת טוחן.

ב. מחלוקת הראשונים בביאור דעת אב"י

במוקד הדיון בסוגייה המרכזית בעניין מלאכת ברירה במסכת שבת, מובאת ברייתא שפירושה סתום והובאו חמישה פירושים שונים של אמוראים לברייתא זו. לשון הברייתא: תנו רבנן היו לפניו מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח ולא יברור ואם בירר חייב חטאת.

(שבת עד, א)

מבואר בברייתא שיש ברירה שהיא מותרת לכתחילה ויש ברירה שאסורה אף מן התורה, ונחלקו אמוראים בהגדרת הברירה המותרת לכתחילה. את שני ההסברים הראשונים, הסברו של עולא שהברייתא מתירה ברירה לאותו יום, והסברו של רב חסדא שהברייתא מתירה ברירה בפחות מכשיעור, דוחה הגמרא: "וכי מותר לכו ביום?", "וכי מותר לאפות פחות מכשיעור?". אחר כך מביאה הגמרא את הסברו של רב יוסף לחלק בין ברירה ביד ובין ברירה בכלי ודוחה את הסברו בברייתא מסיבה פרשנית אבל לא דוחה את עצם החילוק בין ברירה ביד לברירה בכלי. ושוב מביאה הגמרא את הסברו של רב המנונא

היתר ברירה וטחינה לאלתר בשבת

המחלק בין ברירת אוכל מתוך פסולת שמוותרת ובין ברירת פסולת מתוך אוכל שחייבים עליה. אביי דוחה אף תירוץ זה מסיבה פרשנית "אטו אוכל מתוך פסולת קתני" ומפרש שהברייתא מתירה לכתחילה לברור לאלתר ואילו הבורר לכו ביום "נעשה כבורר לאוצר וחייב". דברי אביי הם מסקנת הסוגייה ונפסקו להלכה.

יש שתי נקודות שיש להעיר על דברי אביי שטעונים בירור:

- א. כשם שהקשו על הסברו של עולא "וכי מותר לאפות לכו ביום" ודחו מחמת זה את הסברו, כך אפשר להקשות על אביי "וכי מותר לאפות לאלתר?" ומדוע פשוט לגמרא שאי אפשר להשוות בין ברירה לאפייה בעניין ההיתר לאלתר?
- ב. לא התברר בגמרא מהו יחסו של הסברו של אביי לחילוק של רב המנונא בין פסולת מתוך אוכל לאוכל מתוך פסולת. קיימות שלוש אפשרויות בעניין זה:

1. אביי מסכים עם חילוקו של ר' המנונא וסובר שהברייתא עוסקת בפסולת מתוך אוכל ובזה מחלקת בין לאלתר ובין לכו ביום, אבל באוכל מתוך פסולת אין חיוב אף לכו ביום.
2. לפי אביי אין חילוק בין פסולת מתוך אוכל לאוכל מתוך פסולת והכל תלוי רק באלתר או לאחר זמן.
3. אביי מסכים עם חילוקו של ר' המנונא ומעמיד את הברייתא באוכל מתוך פסולת אבל פסולת מתוך אוכל אסור לברור אף לאלתר.

בדברי הראשונים מצאנו שנקטו ככל אחת מהאפשרויות הנ"ל ונסכם בזה את דבריהם בקצרה:

הגמרא (שם) בהמשך מביאה מעשה שרב ביבי הניח בשבת לפני ר' אמי ור' אסי כלכלה של פירות (רש"י: "ולא רצה לברור האוכל מתוך העלין ולתת לפני כל אחד ואחד אלא שטחן והם נוטלים ואוכלים ובשטוח זה נפרש האוכל מאליו"), ורב דימי הסתפק מדוע לא ברר רב ביבי את הפירות, האם משום שסובר אוכל מתוך פסולת אסור או משום עין יפה עשה כן. והתקשו התוספות שם (ד"ה ולא) בדברי רב דימי, שיש לומר שסובר אוכל מתוך פסולת אסור, שהרי כאן מדובר לכאורה בברירה לאלתר ואין מי שאוסר ברירת אוכל מתוך פסולת לאלתר. ולכן פירשו התוספות, שהכוונה היא שלא ברר רב ביבי קודם הסעודה, שאין זה לאלתר, והספק היה אם אוסר אוכל מתוך פסולת לכו ביום. והנה אם נאמר שהבינו התוספות, שלפי הסברו של אביי, החילוק בין לאלתר לכו ביום נאמר במקרה שבורר אוכל מתוך פסולת, אבל פסולת מתוך אוכל תמיד אסור (אפשרות 3 הנ"ל), או שלאביי אין חילוק בין אוכל מתוך פסולת ובין פסולת מתוך אוכל (אפשרות 2 הנ"ל), אם כן מבואר בברייתא שלכו ביום אוכל מתוך פסולת חייב, ומה הסתפק כאן ר' דימי אם אוכל מתוך פסולת לכו

ביום אסור או לא? ועל כרחך הבינו התוספות כאפשרות 1 הנ"ל, שאביי מחלק בפסולת מתוך אוכל בין לאלתר ובין לבו ביום, ואת הספק של ר' ביבי אי אפשר לפשוט מהברייתא, כיוון שהיא לא עסקה כלל באוכל מתוך פסולת. ויש גם לדייק בפשטות לשיטתם (מלשון הגמרא "אסור") שבאוכל מתוך פסולת אין איסור תורה אף לבו ביום אלא רק ספק שמא אסרו מדרבנן. יש להעיר שהתוספות עצמם שם (ד"ה בורר) כתבו שההגדרה של פסולת מתוך אוכל אולי אינה כפשוטה אלא תלויה במה משניהם הוא הרוב, שדרך הברירה היא להוציא את המיעוט. זאת בניגוד לכמעט כל הראשונים שסוברים שהדין אינו תלוי בכך בשבת ורק ביום טוב יש עניין למעט בטרחה¹. לענייננו אין זה משנה, שבכל מקרה מוכח כנ"ל, שהחילוק של אביי בין לאלתר לבו ביום נאמר בפסולת מתוך אוכל דווקא וכן כתב הביאור הלכה (שיט, ד ד"ה מתוך) בדעת התוספות. כמו כן יש להעיר כי הבינו התוספות, שמסתבר שמה שהוקשה לאביי בדברי ר' המנונא בטענתו "אטו אוכל מתוך פסולת קתני" הוא שקשה לפרש את הברייתא שמה שהתירה היינו באוכל מתוך פסולת, משום שסתם דרך ברירה היינו פסולת מתוך אוכל. ולכן צריך לפרש את הברייתא בפסולת מתוך אוכל דווקא. וכשיטה זו סובר גם ר' ישעיה דטראני:

ונראה לי דאביי לא מיירי אלא בפסולת מתוך אוכל ומשום הכי אם בירר להניח חייב חטאת ואפילו הכי לברור ולאכול שרי כיון דביד קעביד ומסקנא דשמעתא סלקא הכי כל זמן שהוא בורר ואוכל או בורר ומניח לאותה הסעודה שהוא יושב בה אם בירר ביד מותר לכתחילה ואפילו פסולת מתוך אוכל אבל בקנון ובתמחוי פטור אבל אסור ובנפ' ובכבר' חייב חטאת ואף על גב דלאכול הוא בורר, ואם בורר ומניח לבו ביום אפי' ביד חייב חטאת ודוקא פסולת מתוך אוכל אבל אוכל מתוך פסולת כיון דשינוי קעביד פטור אבל אסור.

(ספר המכריע סימן כג)

מבואר בדברי הרי"ד כאפשרות הראשונה הנ"ל, שאין ברירה מן התורה אלא בפסולת מתוך אוכל והסברו של אביי לברייתא הוא שבפסולת מתוך אוכל מותר לברור לאלתר ובאוכל מתוך פסולת אף לבו ביום אינו אסור אלא מדרבנן, כיוון שאין זה דרך ברירה.

וכדבריו כתב נכדו הרי"ז בפסקיו (פרק ז, הלכה א, אות טו). ונראה שזו גם דעת ר' זרחיה הלוי שכתב בהסבר דעת ר' שמעון הפוסט מלאכה שאינה צריכה לגופה:

¹ כמעט כל הראשונים לא חילקו בשבת בין פסולת מרובה או מועט. לדעתם, כל ברירה פסולת מתוך אוכל אסורה מן התורה בשבת, ורק ביום טוב, שמן התורה ברירה מותרת משום אוכל נפש אלא שאסרו ברירה מדרבנן באופנים מסוימים, חילקו בין פסולת מרובה או מועטת כדי למעט בטירחה. עיינו שולחן ערוך תקי, ב ומשנה ברורה שם ו-ז.

היתר ברירה וטחינה לאלתר בשבת

כל ל"ט מלאכות שהיו כנגדן במשכן כולן היה בהן צורך לגופן חוץ מן הזורה והבורר שהזורה המוץ מן הגורן ובורר הצורות מן הכרי וזה הוא עיקר מלאכתן לדחות המוץ והצורות וכן חייב עליהם ועל כל תולדה שלהן אבל שאר מלאכות עיקר הוא לצורך גופו.

(המאור לז, ב)

כלומר, לדעת הרז"ה כל ברירה מן התורה היא דחיית הפסולת מתוך האוכל ונחשבת מלאכה שאינה צריכה לגופה, וכיוון שלא מצאנו שר' שמעון פוטר במלאכת ברירה, על כרחך אף ר' שמעון מודה שחייבה תורה אף שהמלאכה אינה צריכה לגופה. ומוכח שלדעתו אי אפשר להתחייב על ברירה באוכל מתוך פסולת ואף לאחר זמן, שאין זה דרך ברירה, שאם לא כן יש לומר שחייב לדעת ר' שמעון בבורר אוכל מתוך פסולת ונחשב צריכה לגופה.

הרשב"א בספרו התייחס לדיני ברירה בשבת אגב דיונו שם בדיני ברירה ביום טוב. וכך הם דבריו הנוגעים לענייננו:

(א) הבורר אוכלין ביום טוב לא יכרוך בנפה ובכברה לפי שזו ברירה גמורה ואסורה אפילו ביום טוב. אבל בורר הוא כדרכו בחיקו בקנון ובתמחוי שאין כאן אפילו בשבת אלא משום שבות, ביום טוב לא גזרו משום צורך אוכל נפש.

(ב) כשהוא בורר נוטל אוכל ומניח את הפסולת או פסולת ומניח את האוכל. במד"א בששניהם שוין בטורח ואפילו היה האוכל מרובה בשיעורו, אבל בזמן שהפסולת מרובה בשיעורו או מועט בשיעורו ומרובה בטורחו נוטל את האוכל ומניח את הפסולת.

(ג) אימתי התירו לבורר, כשבורר ואוכל או שבורר ומניח לאכול לאלתר, אבל אם בירר והניח לבו ביום הרי זה כבורר לאוצר ובשבת חייב חטאת ולפיכך אפילו ביום טוב אסור.

(ד) איזהו לאלתר כשיעור מה שמסב לאותה סעודה בלבד, ובשבת כל שבורר בכלי אפילו בקנון ובתמחוי ואפילו לאכול לאלתר אסור.

(עבודת הקדש, בית מועד, שער א, סה)

הרשב"א מחלק בין דיני ברירה ביום טוב ובין דיני ברירה בשבת, וקובע כלל שכל דבר שבשבת אין בו איסור תורה התירו ביום טוב לכתחילה. הרשב"א קובע שאין חילוק בין פסולת מתוך אוכל ובין אוכל מתוך פסולת, אלא שאם יש טורח יותר באחד מהם יש למעט בטורח, ולא חילק בין שבת ליום טוב בזה. ושוב הוא מביא החילוק בין לאלתר ובין לבו

ביום והתיר לאלתר ביד ולא אסר אלא בקנון ובתמחוי בשבת, וביום טוב מותר כיוון שבשבת אין בו אלא איסור דרבנן. והבורר לכו ביום אסור מן התורה בשבת, ושוב לא חילק בין בורר אוכל או בורר פסולת, ולכן אף ביום טוב אסור בשניהם, כיוון שיש בזה איסור תורה בשבת.

מתברר אם כן שסובר הרשב"א שלמסקנה כאביי אין חילוק בין בורר פסולת ובין בורר אוכל, ובשניהם לאלתר מותר ולכו ביום חייב בשבת וכאפשרות 2 הנ"ל. כדעה זו כתב אף הריטב"א בשם התוספות²:

אלא אמר אביי בורר ואוכל לשעתו אפילו פסולת מתוך האוכל, ולכו ביום לא יברור פירוש ואפילו אוכל מתוך פסולת ואפילו בידו ואם בירר חייב חטאת [...] נמצא אביי מיקל יותר מרב המנונא בבורר לאכול לשעתו ומחמיר יותר ממנו בבורר לכו ביום שהוא חייב חטאת אפילו בבורר אוכל מתוך פסולת.

(חידושי הריטב"א עד, א)

דעת רבנו חננאל היא שאביי פירש כל הברייתא באוכל מתוך פסולת דווקא והיינו כאפשרות 3 שהזכרנו לעיל. ואף על פי שאביי הקשה לרב המנונא "אטו אוכל מתוך פסולת קתני", אין כוונתו לומר שאי אפשר לפרש הברייתא באוכל מתוך פסולת אלא שהחילוק של רב המנונא בין אוכל מתוך פסולת ובין פסולת אוכל אין לו רמז בברייתא, מה שאין כן לפירושו של אביי, שכיוון שבירשא נאמר בורר ואוכל ובסיפא בורר סתם מסתבר שכוונת הברייתא לחלק בין לברירה לצורך אכילה מיידית ובין ברירה לאחר זמן. ולכן לשיטת רבנו חננאל אין היתר ברירה אלא ביד ולא לתר, ודווקא אוכל מתוך פסולת. ומבואר שלשיטה זו הבורר אוכל מתוך פסולת לכו ביום חייב מן התורה, אבל לא התברר בדברי רבנו חננאל אם הבורר פסולת לאלתר חייב מן התורה או אסור מדרבנן. אמנם הרמב"ם, שדעתו כר' חננאל, כתב שבפסולת מתוך אוכל חייב מן התורה ומשמע מדבריו שאף לאלתר הדין כן, ואין חילוק בין לאלתר ובין לאחר זמן אלא באוכל מתוך פסולת. וזו לשונו:

הבורר אוכל מתוך פסולת [...] בנפה ובכברה, חייב, בקנון ובתמחוי, פטור, ואם בירר בידו לאכול לאלתר, מותר. והבורר פסולת מתוך האוכל, אפילו בידו חייב [...] הבורר אוכל מתוך פסולת בידו להניחו, אפילו לכו ביום, נעשה כבורר לאוצר וחייב.

(רמב"ם הלכות שבת ח, יב-יג)

² יש לציין שאין זו שיטת התוספות שלפנינו אבל בהרבה מקומות בחידושי הריטב"א בשבת מוכח שהיה לפניו פירוש אחר מבעלי התוספות.

היתר ברירה וטחינה לאלתר בשבת

וכן דעת הרמב"ן בחידושו בסוגייה (ד"ה והא דאמר רב יוסף, ואילך) והר"ן בפירושו לרי"ף (לב, א). והשולחן ערוך (שיט, א-ד) פסק כדעה זו שהיא המחמירה ולא הזכיר דעות החולקים כלל.

ג. טעם ההיתר לברור לאלתר

אף על פי שלדעת כל הראשונים ההיתר של ברירה לכתחילה הוא דווקא לאלתר כדברי אב"י, נראה שיש הבדל בטעם ההיתר בהתאם לשיטתם הנ"ל. כלומר, לדעת הסוברים שההיתר נכון אפילו בפסולת מתוך אוכל, אף על פי שזו דרך ברירה ולכן הבורר פסולת לבו ביום חייב, על כרחך ששם מלאכת ברירה תלוי בכך שהוא נעשה לצורך צריכה עתידית, אבל כל שנעשה לאכול מיד, כיוון שזוהי פעולה שיש בה צורך כדי לאכול את מאכלו נקי מהפסולת, אין על זה שם מלאכת מחשבת אלא הכנת אוכל. מצאנו במקומות נוספים שהגדרת המלאכה תלויה בהקשר ובמקום שבו היא נעשית, אף על פי שהפעולה היא זזה. לדוגמה, במלאכת עימור שהסבירו רש"י (ביצה יג, ב ד"ה ושלא פקסו וד"ה אלא) ועוד, שאין על עימור שם מלאכה אלא בשדה ולא בבית. ואף כאן, אף שהבורר בכלי המיוחד לכך חייב אף לאלתר, כיוון שבכלי יש על זה שם מלאכה תמיד, פעולה פשוטה שעושה בידו לנקות מאכלו כדי לאכול מיד אינה נחשבת מלאכה. ועל אף שבאפייה ובישול אינו כן, כמו שהקשינו לעיל, זהו משום שכל בישול הוא פעולה חשובה ומשמעותית המשנה את איכות המאכל, אבל ברירה ביד היא פעולה פשוטה, שאינה משנה מהותית את האוכל אלא מאפשרת לאוכלו בצורה נוחה, ואין על זה שם מלאכה אלא כאשר מכינו לזמן מאוחר יותר ולא בהקשר של אכילה מידית.

הסברה הנ"ל יכולה להיאמר לשיטות המתירות לאלתר אף פסולת מתוך אוכל. לעומת זאת, לשיטת הרמב"ם ועוד, שמחייבים בפסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר ומתירים לכתחילה באוכל מתוך פסולת אי אפשר להסביר כנ"ל, שהרי אי אפשר לומר שכיוון שנעשית ברירה סמוך לאכילה אין על זה שם מלאכה (שאם כן אף בפסולת מתוך אוכל יש להתיר משום כך). לכן נראה להסביר, שהיתר ברירה לאלתר באוכל מתוך פסולת זה דין מיוחד במלאכת ברירה, שכאשר אדם נוטל את הפסולת כדי שיישאר האוכל בפני עצמו זוהי מלאכת ברירה וחייב אף לאלתר, אבל אם נוטל האוכל על מנת לאוכלו אין בזה משום מלאכה כי מטרתו של האדם אינה לתקן את התערובת אלא לאכול עכשיו את מה שנוטל ואין אוסרים על האדם ליטול את מאכלו מפני שהוא מעורב בפסולת. אמנם, אם נוטל את האוכל, לא כדי לאוכלו עכשיו, אלא כדי לתקן את האוכל שיהיה נפרד מהפסולת בהמשך היום, אף על זה יש שם ברירה. ולפי סברה זו פשוט שאין להקשות "וכי מותר לאפות לאלתר?", כי סברה זו נאמרה דווקא במלאכת ברירה, משום שבנטילת האוכל אין משום מלאכה כלל, אבל כל

מלאכה שנעשית כדרכה ואינו נוטל האוכל (כמו בביריה כשנוטל פסולת מן האוכל) אין היתר אף לצורך אכילה מיידית. ונראה שזה ביאור לשון הרמב"ן שהסביר כאן (ד"ה ואיכא דקשיא ליה) את החילוק בין ברירה לאלתר של פסולת או של אוכל:

דגבי שבת לעולם אסור לברור פסולת ולהניח אוכל ואע"ג דתרווייהו דרך בורר נינהו, בשבת בהתירא טרחינן באיסורא לא טרחינן ומאן דטרח באיסורא ובייר הפסולת הו"ל כבורר לאוצר שהרי אין דעתו לאכול מה שבייר.

ומכאן שההיתר נובע מכך שהוא נוטל מהתערובת את מה שהוא רוצה לאכול, ואין על זה שם מלאכת ברירה אלא פעולה של נטילת מאכלו.

ד. חידוש הרשב"א בטחינה לאלתר

הגמרא (עד, ב) אומרת: "אמר רב פפא האי מאן דפריס סילקא חייב משום טוחן". נחלקו ראשונים בביאור מימרא זו, שיש שביארו שמדובר בכתישה, אבל "דבר שהוא אוכל ומחתך אותו דק דק אין שייך בו טחינה" (רא"ש ז, ה). אמנם רש"י ורוב הראשונים פירשו שמדובר בחיתוך ירקות דק דק ואף בזה שייך להתחייב משום טחינה, אבל כמה מהראשונים (כן נראה מלשון הרמב"ם (כא, יח) וכן כתב הרא"ה (הובא במיוחס לר"ן (עד, ב ד"ה האי מאן דפריס סילקא)), ותוספות רי"ד (קכח, א ד"ה ובלבד שלא יקטום)) כתבו שזה דווקא בחותך אותם על מנת לבשלם, שמכשירם במלאכה זו לעשות בהם מלאכה אחרת, אבל על מנת לאכול אין איסור טחינה בחיתוך ירקות דק דק. אמנם, יש הסוברים שאף בחיתוך על מנת לאכול יש איסור טחינה בחיתוך דק דק (אור זרוע סימן ס בשם רשב"ם והיראים). הרשב"א בתשובה חילק בדין חיתוך ירקות לאכילה בין על מנת לאכול מיד ובין על מנת לאכול לאחר זמן:

דכענין שאמרו לענין בורר היו לפניו שני מיני אוכלין בורר ואוכל. בורר ומניח. לא יברור. ואם בורר חייב חטאת. ופירשה אביי דה"ק בורר ואוכל לאלתר. בורר ומניח לאלתר ולבו ביום לא יברור. ואם בירר נעשה כבורר לאוצר וחייב חטאת. דאלמא כל שאוכל לאלתר כדרך שדרכן של בני אדם לאכול אף על פי שיש באותו צד בעצמו חיוב חטאת בשמניח לאחר זמן ואפי' לכו ביום וה"נ דכוותה היא.

(שו"ת הרשב"א ד, עה)

מבואר בדברי הרשב"א שלמד היתר טחינה לאלתר מדין ברירה לאלתר. ובשלטי הגבורים תמה על דברי הרשב"א:

היתר ברירה וטחינה לאלתר בשבת

דכיון דהאיסור הוא משום טוחן מה לי טוחן לבו ביום או לאלתר או למחר וכי כל המלאכות כולן שרי לעשותן בדצריך לאותה מלאכה לאלתר? ואל תשיבני מברירה שהתירו לברור כשרוצה לאכול לאלתר דהתם טעמא דבכי האי גוונא שהתירו לא הוי ברירה.

(שלטי הגבורים לב, א)

וכוונת שלטי הגיבורים היא שלא מצאנו היתר של מלאכה כלל לצורך אכילה מידית, וההיתר שמצאנו בברירה הוא שבאופן של אכילה מידית אין על זה שם מלאכת ברירה כלל. והיינו כמו שביארנו לעיל לשיטת המתירים דווקא באוכל מתוך פסולת (ולזה רמז בדבריו "דבכהאי גוונא דהתירו"), שזה היתר מיוחד בברירה, שאם נוטל האוכל מתוך התערובת על מנת לאוכלו אין על זה שם מלאכת ברירה כלל. אבל כל שעושה המלאכה כדרכה אין היתר לעשות מלאכה על מנת לאכול לאלתר. אמנם לאחר שהתברר שהרשב"א עצמו הבין שאין הבדל למסקנה בין אוכל מתוך פסולת לבין פסולת מתוך אוכל, כל שבורר לצורך אכילה לאלתר הותרה מלאכת ברירה אף בנוטל הפסולת, יש מקום ללמוד מזה לדעת הרשב"א, שיש מלאכות שעל אף שנעשות כדרכן הן מותרות, משום שלצורך אכילה לאלתר אין זה מלאכה אלא דרך אכילה. אם כן לדעתו יש מקום ליישם סברה זו אף בחותך מאכלו על מנת לאוכלו, אף על פי שלבו ביום יש בזה משום מלאכה מן התורה.

נסכם אם כן, שלדעתנו ההיתר בחיתוך ירקות דק דק לצורך אכילה לאלתר תלוי במחלוקת הראשונים, האם הותרה ברירה לאלתר אף בפסולת מתוך אוכל, שאז יש לומר שאפשר ללמוד מברירה אף לטחינה, כפי שלמד הרשב"א, אבל אם לא הותרה ברירה אלא באוכל מתוך פסולת אין מקום ללמוד משם היתר לדין טחינה.

לפי זה יש להעיר על קושי מסוים בדברי הרמ"א, שפסק (שיט, ד) שברירת פסולת מתוך אוכל אסורה אף לאכול לאלתר ולא הותרה אלא ברירת אוכל מתוך פסולת. ומצד שני פסק הרמ"א (שכא, יב) כדברי הרשב"א להתיר חיתוך ירקות בתנאי שיעשה כן לאלתר לאכול וכמו שהתירו ברירה. אמנם המגן אברהם פקפק על היתר זה על פי דברי שלטי הגיבורים הנ"ל והסיקו המג"א (שכא, טו) והמשנה ברורה (שכא, מה) שהמקילים בזה יש להם על מי שיסמוכו. ונראה שגם לפי דברינו יש כאן בסיס להקל, כי כפי שהובא לעיל לא מעט ראשונים מתירים אף ברירת פסולת מתוך אוכל לאלתר ולדבריהם יש לומר כסברת הרשב"א להשוות לכך אף טחינה. ואף על פי שלהלכה אנו נוקטים לחומרא בברירה, שלא להתיר אלא אוכל מתוך פסולת, בטחינה יש עוד צדדים להקל, דהיינו הראשונים שהבינו שלא נאסרה טחינת אוכל לאכילה כלל אלא דרך כתישה, או שדווקא על מנת לבשל ולא

על מנת לאכול, ורק מיעוט מן הראשונים החשיבו חיתוך ירקות לצורך אכילה כמלאכת טחינה. לזה יש לצרף גם את סברת הרשב"א הנ"ל להתיר בחותך לאלתר.

ה. סיכום

על אף שלהלכה נפסק בשולחן ערוך (שיט, ד) כדעת רבנו חננאל ועוד, שיש חיוב מן התורה בברירת פסולת מתוך אוכל אפילו לאלתר, הבאנו רבים מן הראשונים שמתירים לכתחילה ברירת פסולת מתוך אוכל לאלתר. הסברנו שהמחלוקת הקיצונית הזו נובעת מהבנה שונה ביסוד ההיתר של ברירה לאלתר. הדעה המחייבת בכל מקרה ברירת פסולת מתוך אוכל סוברת שההיתר לברור אוכל מתוך פסולת לאלתר הוא היתר מיוחד במלאכת ברירה, שנובע מכך שאין שם מלאכה על נטילת הדבר שאדם מעונין להשתמש בו, כיוון שאין כאן כלל כוונת תיקון של התערובת על ידי הפרדת הפסולת מהאוכל אלא לקיחת הדבר שיש לו עניין בו כעת לשימוש או אכילתו. לעומת זאת, המתירים לכתחילה ברירת פסולת לאלתר סוברים שההיתר נובע מכך שהברירה נעשית סמוך לאוכל, וכיוון שזו פעולה שרגילים לעשותה לצורך אכילה אינה נחשבת למלאכה, על אף שעושה כדרך ברירה. בשתי הבנות אלו תלויה השאלה האם יש להרחיב את ההיתר של לאלתר למלאכות אחרות. לדעתנו ברור שהרשב"א שהתיר אף טחינה של חיתוך ירקות סמוך לאכילה הולך לשיטתו בהתירו ברירת פסולת מתוך אוכל סמוך לאכילה. אמנם למחייבים ברירת פסולת מתוך אוכל אף לאלתר אין מקום להתיר טחינה לאלתר, כיוון שזה היתר מיוחד בברירה ודווקא באוכל מתוך פסולת.